

ПРАВОВІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ**LEGAL BASIS OF THE FUNCTIONING OF THE ELECTRICITY MARKET**

Гаркавенко С.В., аспірант
Академія адвокатури України

Стаття присвячена дослідженню норм вітчизняного законодавства, міжнародних угод, перспектив розвитку законодавства у сфері електроенергетики в Україні.

Розглянуто сучасний стан енергетики та законодавства, що забезпечує функціонування ринку електричної енергії в Україні. Визначено основні нормативні акти, що регулюють та забезпечують стабільну роботу ринку електричної енергії. Проаналізовано положення законодавства Європейського Союзу, а саме Договір про заснування Енергетичного Співтовариства та Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, що спрямовані на імплементацію актів законодавства Енергетичного Співтовариства у сфері енергетики, а саме Директиви 2009/72/ЄС про спільні правила внутрішнього ринку електричної енергії та про скасування Директиви 2003/54/ЄС, Регламенту (ЄС) 714/2009 про умови доступу до мережі трансграничного обміну електроенергією та скасування Регламенту (ЄС) 1228/2003, Директиви 2005/89/ЄС про заходи для забезпечення безпеки інвестування до системи електропостачання та інфраструктури, Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1227/2011 від 25.10.2011 року про добросесність та прозорість на оптовому енергетичному ринку та рішеннями Ради міністрів Енергетичного Співтовариства [1].

Встановлено, що правову основу функціонування ринку електричної енергії в Україні становлять Конституція України, Закон України «Про ринок електричної енергії», закони України «Про альтернативні джерела енергії», «Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу», «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг», «Про природні монополії», «Про захист економічної конкуренції», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про енергетичну ефективність», міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та інші акти законодавства України [1]. Встановлено нормативні акти, що забезпечують регулювання умов діяльності для всіх учасників ринку електроенергії. Запропоновано авторські зміни до законодавства.

Ключові слова: законодавство, електроенергетика, ринок електричної енергії, нормативно-правові акти, Європейський Союз, учасники ринку, Україна.

The article is devoted to the study of the norms of domestic legislation, international agreements, prospects for the development of legislation in the field of electricity in Ukraine.

The current state of energy and legislation ensuring the functioning of the electricity market in Ukraine is considered. The main legal acts that regulate and ensure the stable functioning of the electricity market in Ukraine have been determined. The provisions of the legislation of the European Union, namely the Treaty on the Establishment of the Energy Community and the Association Agreement between Ukraine and the European Union, aimed at the implementation of acts of the legislation of the Energy Community in the field of energy, namely Directive 2009/72/EU on common rules of the internal electricity market, have been analyzed and on the repeal of Directive 2003/54/EC, Regulation (EC) 714/2009 on conditions of access to the cross-border electricity exchange network and repeal of Regulation (EC) 1228/2003, Directive 2005/89/EU on measures to ensure the security of investment in the electricity supply system and infrastructure, Regulation of the European Parliament and Council (EU) No. 1227/2011 of October 25, 2011 on integrity and transparency in the wholesale energy market and decisions of the Council of Ministers of the Energy Community. It was established that the legal basis for the operation of the electric energy market in Ukraine is the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine "On the Electric Energy Market", the laws of Ukraine "On Alternative Energy Sources", "On the Combined Production of Heat and Electric Energy (cogeneration) and the Use of Waste Energy Potential", "On the National Commission that carries out state regulation in the spheres of energy and communal services", "On natural monopolies", "On the protection of economic competition", "On environmental protection", "On energy efficiency", international treaties of Ukraine, the binding consent of which was given by the Verkhovna Rada of Ukraine, and other acts of Ukrainian legislation [1]. Normative legal acts regulating the conditions of activity of all participants in the electric energy market have been established. Author's amendments to the legislation are proposed.

Key words: legislation, electric power industry, electric energy market, regulatory acts, European Union, market participants, Ukraine.

Актуальність. Сьогодні в Україні немає стабільного функціонування електроенергетики, причиною тому, є загальновідомий факт – воєнні дії та постійні ракетні обстріли, що мають руйнівний характер для енергетичної інфраструктури, відповідно зменшуються обсяги виробництва, здійснюється розподіл електроенергії за квотами від Оператора системи передачі, споживачі не отримують послугу належної якості та у необхідній кількості. У зв'язку з вищевикладеним загострилось питання стабільного та якісного забезпечення електроенергією в період інтеграції енергетичної системи України до ENTSO-E (Європейська мережа операторів систем передачі електроенергії).

Належне правове регулювання ринку електричної енергії забезпечить стабільне функціонування електроенергетики в Україні.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблематика правового регулювання у сфері функціонування ринку електричної енергії в Україні досліджувалась Завербний А.С., Плячко С.Р. Кузьміна М.М., Кулик О.І., Молдованов Д.В. Рибнікова Е.Ю., Павліга А.В., Кулик О.І., Швидка Т.А. Лозова А.В. Однак поза увагою цих дослідників залишилися питання правового регулювання госпо-

дарської діяльності на ринку електричної енергії в сучасних умовах.

Метта статті: визначення на основі аналізу норм вітчизняного та міжнародного законодавства перспектив розвитку законодавства в галузі електроенергетики в Україні.

Основний матеріал. Ще 2004 року, було визначено механізм досягнення Україною відповідності третьому Копенгагенському та Мадридському критеріям набуття членства в Європейському Союзі. Для цього був прийнятий закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу».

Цей механізм включає адаптацію законодавства, утворення відповідних інституцій та інші додаткові заходи, необхідні для ефективного правотворення та правозастосування. Метою адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу є досягнення відповідності правової системи України *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв, що висуваються Європейським Союзом (ЄС) до держав, які мають намір вступити до нього. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС є пріоритетною складовою процесу інтеграції України

до Європейського Союзу, що в свою чергу є пріоритетним напрямом української зовнішньої політики [2].

Acquis communautaire (acquis) – правова система Європейського Союзу, яка включає акти законодавства Європейського Союзу (але не обмежується ними), прийняті в рамках Європейського співтовариства, Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і Співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ. Адаптація законодавства – процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність з *acquis communautaire* [2].

В своєму дослідженні Завербний А.С. визначив, що важливим аспектом для формування енергетичної політики України виступає те, що правове регулювання енергетичних відносин в ЄС також має значний рівень впливу і на розвиток міжнародного енергетичного права. Тому потрібно формувати енергетичну політику України із врахуванням основоположних постулатів правового регулювання енергетичних відносин в ЄС. Становлення європейського регулювання енергетичних відносин відбувалося на ґрунті постійного узгодження національних інтересів (які були діаметрально протилежними) країн-членів ЄС з намірами керівних органів союзу, скерованих на досягнення кінцевої мети – створення високоєфективного енергетичного ринку [3].

Так Кулик О.І. зазначив, що система правового регулювання енергетики включає загальне та спеціальне законодавство. Так само щодо виробництва енергії з використанням альтернативних джерел можна виокремити загальні та спеціальні норми, якими регулюються відносини у галузі енергетики взагалі та у сфері альтернативних джерел енергії зокрема. Галузь діяльності, що пов'язана з використанням альтернативних джерел енергії для виробництва, постачання, транспортування, зберігання, передачі та споживання енергії, виробленої з альтернативних джерел є сферою альтернативних джерел енергії (ст. 1 Закону України «Про ринок електричної енергії») [4].

Аналіз загальних норм доцільно розпочати із тих, що містяться у Конституції України, де закладено вихідні положення використання енергоресурсів, згідно яких земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси (тобто і такі енергоресурси як альтернативні джерела енергії), які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу, згідно ст. 13 Конституції України [4].

Також, згідно п. 5 ст. 92 Конституції України, виключно законами України визначаються засади використання природних ресурсів, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу, освоєння космічного простору, організації та експлуатації енергосистем, транспорту і зв'язку [5].

Європейський вектор розвитку для нашої держави починається з ратифікації Договору про заснування Енергетичного Співтовариства від 01.02.2011 року та підписанням Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом 16.09.2014 року.

Частиною 1, ст. 2 Договору про заснування Енергетичного Співтовариства чітко визначено завдання, а саме організація зв'язків між Сторонами й створення правової та економічної бази стосовно енергопродуктів і матеріалів, для транспортування яких використовуються мережі. Особливої уваги заслуговує пп. а) створення стабільної регуляторної та ринкової структури, здатної залучати інвестиції в газові мережі, генерувальні потужності, мережі передачі та розподілу таким чином, щоб усі Сторони мали доступ до стабільного та постійного енергопостачання, що є істотним для економічного розвитку та соціальної стабільності [6].

Нормативно-правова база Європейського Співтовариства з енергетики для цілей Договору про заснування Енергетичного Співтовариства є директива Європей-

ського парламенту й Ради Європи 2003/54/ЄС (994_571), від 26.06.2003 року стосовно загальних засад функціонування внутрішнього ринку електроенергії. Варто зазначити, що Європейське співтовариство ще в 2003 році встановлювало спільні правила для генерування, передачі, розподілу та постачання електроенергії. В директиві 2003/54/ЄС (994_571) викладено правила, що стосуються організації та функціонування електроенергетичного сектора, доступу до ринку, критеріїв та процедур проведення тендерів, санкціонування та роботи систем [7].

Введено поняття нових суб'єктів ринку електричної енергії Європейського Союзу.

Так з'являється «оператор системи передачі» яким може бути фізична або юридична особа, відповідальна за функціонування, що забезпечує обслуговування та, при необхідності, розвиток системи передачі у певному районі і, де це прийнятно, її з'єднань з іншими системами, а також за забезпечення довгострокової здатності системи відповідати вимогам щодо передачі електроенергії. В цьому випадку «передача» означає транспортування електроенергії у надвисоковольтній, високовольтній об'єднаній системі для доставки кінцевим споживачам або розподільчим компаніям, але не включає поставку [7].

В українському ринку електричної енергії, поняття та відповідний суб'єкт «оператор системи передачі» з'явився через 15 років, 14.03.2018 року, що було зафіксовано Постановою Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг № 309 про затвердження Кодексу системи передачі [8], (далі КСП). Відповідним КСП було врегульовано питання взаємовідносин між «оператором системи передачі» та користувачами відповідною системою, в тому числі приєднання та доступ до системи мережі.

Крім того, директивою Європейського парламенту й Ради Європи був введений ще один новий учасник ринку «оператор системи розподілу», яким згідно визначення може бути фізична або юридична особа, відповідальна за функціонування, що забезпечує обслуговування та при необхідності, розвиток системи розподілу у певному районі і, де це прийнятно, її з'єднань з іншими системами, а також за забезпечення довгострокової здатності системи відповідати вимогам щодо розподілу електроенергії. В цьому випадку «розподіл» означає транспортування електроенергії у високовольтних, середньовольтних та низьковольтних розподільчих системах для доставки споживачам, але не включає поставку [7].

Як і у випадку з «оператором системи передачі», в українському ринку електричної енергії «оператор системи розподілу» з'явився 14.03.2018 року, що було зафіксовано Постановою Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг №310 про затвердження Кодексу систем розподілу, яким врегульовано взаємовідносини операторів систем розподілу, оператора системи передачі, користувачів системи розподілу та замовників послуг з приєднання щодо оперативного та технологічного управління системою розподілу, її розвитку та експлуатації, забезпечення доступу та приєднання електроустановок [9].

В період функціонування Оптового ринку електричної енергії України з 1996 року по 2019 рік, таких суб'єктів ринку електричної енергії як «оператор системи передачі» та «оператор системи розподілу» взагалі не існувало.

Як зазначає Плячко С.Р., кожна модель функціонування ринку електроенергії оцінюється з точки зору фактичного стану всіх складових елементів, у тому числі міри автоматизації обліку виробленої і споживаної електричної енергії в першу чергу, наявності необхідних організаційних структур, ефективності функціонування механізмів контролю і керування, фінансового стану споживачів електричної енергії, платоспроможності й платіжної дисципліни учасників ринку електроенергії тощо [10].

Директивою про спільні правила внутрішнього ринку електроенергії та про скасування Директиви 2003/54/ЄС визначено, що без ефективного розмежування мереж та таких видів діяльності, як генерування і постачання («ефективне розмежування»), існує невід'ємний ризик дискримінації не лише у тому, що стосується експлуатації мережі, але також щодо ініціатив вертикально інтегрованих підприємств для належного інвестування у свої мережі [7].

Якщо поглянути на законодавство, що регулювало функціонування ринку електричної енергії в Україні до підписання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом 16.09.2014 р., то можна побачити наступне.

Основним Законом, що визначав засади функціонування ринку електричної енергії були Закон України «Про засади функціонування ринку електричної енергії України», закон України «Про електроенергетику» та «Про природні монополії». Базовими правилами для суб'єктів ринку електричної енергії були: 1) правила ринку, що визначали правила функціонування балансуючого ринку та правила функціонування ринку допоміжних послуг; 2) правила ринку «на добу наперед»; 3) кодекс електричних мереж; 4) кодекс комерційного обліку [11].

Для України важливо враховувати тренди розвитку енергетики світу та Європи і орієнтуватися на децентралізовану і розподілену «зелену» енергетику [12].

Павлига А.В. вказує, що вторинні джерела енергії є важливою складовою сучасної енергетики та відіграють ключову роль у забезпеченні нашого суспільства енергією. Ці джерела відзначаються тим, що вони використовують уже існуючі форми енергії, які були створені з використанням первинних джерел. Вторинні енергетичні ресурси – це джерела енергії, які отримуються не безпосередньо з природних джерел, а шляхом обробки або перетворення первинних матеріалів, відходів або інших вихідних продуктів. Вони відіграють важливу роль у забезпеченні енергетичних потреб суспільства і мають декілька ключових особливостей [13].

Після підписання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом основні умови діяльності учасників ринку електричної енергії та взаємовідносин між ними зазнали суттєвих змін, що знайшли своє вираження в ЗУ «Про ринок електричної енергії» та інших нормативних актах, зокрема в:

Правилах ринку; Правилах ринку «на добу наперед» та внутрішньодобового ринку, де в самій назві вже вбачається поява додаткового сегменту проведення торгів «внутрішньодобовий ринок»; Кодекс системи передачі та кодекс систем розподілу. Фактично замість кодексу електричних мереж впроваджується два нових кодекси, які більш ґрунтовно та детально врегульовують питання

розвитку системи передачі та систем розподілу електричної енергії; Кодекс комерційного обліку; Правила роздрібного ринку.

Отже, до впровадження нової моделі ринку електричної енергії, яка почала функціонувати з 01.01.2019 року правовою базою функціонування Оптового ринку електричної енергії України були Закон України «Про засади функціонування ринку електричної енергії України», закон України «Про електроенергетику» та «Про природні монополії», а діяльність між суб'єктами регулювалась правилами ринку, правилами ринку «на добу наперед», кодексом електричних мереж та кодексом комерційного обліку. В законі «Про електроенергетику» існував спрощений суб'єктний склад учасників ринку, а саме енергогенеруючі компанії та енергопостачальники. Енергогенеруючі компанії володіли або користувалися генеруючими потужностями, виробляли та продавали електричну енергію. Енергопостачальники, купували електричну енергію на цьому ринку з метою її продажу та/або постачання споживачам або з метою її експорту та/або імпорту.

Починаючи з 01.01.2019 року правове регулювання ринку електричної енергії під впливом євроінтеграційних процесів, отримало нове якісне доповнення та розширення нормативної бази. Новий суб'єктний склад учасників ринку електричної енергії отримав чіткі європейські правила за якими потрібно здійснювати господарську діяльність та нести відповідальність як ліцензіат.

Швидка Т.А. та Лозова А.В. погоджуються з тим, що у світі прийнятих останніми роками нормативних змін, першочергову увагу слід приділяти саме дотриманню принципів прозорості, недискримінаційності при побудові ринкових відносин та налагодженні здорової конкуренції. Дійсно, впливає проблема фіксування ціни та неможливості впливати на неї з метою підвищення рівня власних конкурентних переваг. У більшості країн зміни у галузі електроенергетики супроводжувались формуванням на національних рівнях розгорнутої системи нормативно-правового забезпечення функціонування й розвитку енергосистеми та енергопостачання [14].

Висновки. Таким чином, з метою удосконалення правового регулювання відносин у сфері функціонування ринку електричної енергії беручи до уваги вищевикладене, пропонується неухильно впроваджувати акти законодавства Європейського Союзу у сфері енергетики та Директиву 2009/72/ЄС про спільні правила внутрішнього ринку електричної енергії. Необхідно застосовувати прогресивне Європейське законодавство у сфері енергетики, для досягнення відкритості, рівності прав всіх суб'єктів господарювання на ринку електроенергії та налагодженні конкурентного середовища між учасниками ринку електричної енергії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про ринок електричної енергії: Закон України №2019-VIII від 13.04.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text> (дата звернення 27.03.2024).
2. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>.
3. Завербний А.С. Економічна політика України в сфері енергетики в умовах євроінтеграції. Дисертація 2019 р.
4. Кулик О.І. Господарсько-правове забезпечення стимулювання виробництва енергії з використанням альтернативних джерел. Дисертація. 2019 р.
5. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення 27.03.2024).
6. Договір про заснування Енергетичного Співтовариства від 25.10.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_926/#Text (дата звернення 27.03.2024).
7. Директива від 13.07.2009 № 2009/72/ЄС. Директива про спільні правила внутрішнього ринку електроенергії та про скасування Директиви 2003/54/ЄС. URL: <https://www.nerc.gov.ua/pro-nkrekp/mizhnarodne-spivrobotnictvo/mizhnarodni-dokumenti/energetichne-zakonodavstvo-yes> (дата звернення 27.03.2024).
8. Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг № 309 від 14.03.2018 Про затвердження Кодексу системи передачі. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0309874-18#Text>. (дата звернення 27.03.2024).

9. Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг № 310 від 14.03.2018 Про затвердження Кодексу систем розподілу. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0310874-18#Text>. (дата звернення 27.03.2024).
10. Пляцко С.Р. Трансформація ринку електроенергії України в умовах Європейської економічної інтеграції. Автореферат 2017 р.
11. Про засади функціонування ринку електричної енергії України: Закон України від 24.10.2013 року. *Втрата чинності від 11.06.2017*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/663-18#Text>. (дата звернення 27.03.2024).
12. Кириленко О.В., Снежкін Ю.Ф., Басюк Б.І., Базеєв Є.Т. Енергетика, наука та інженерія: сучасний стан і виклики розвитку. *Вісник НАН України* № 4.
13. Павлига А.В. Правове регулювання використання альтернативних джерел енергії в Україні. Дисертація. 2019 р.
14. Швидка Т.А., Лозова А.В. Державне регулювання ринку електричної енергії: зарубіжний досвід та перспективи модернізації вітчизняного законодавства. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО*. Випуск 72: частина 1. 2022. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.33>.